Կճողուպ

Պատերազմող հանրապետության մայրաքաղաքը

Որքան էլ տարօրինակ կարող է թվալ, սակայն պատերազմը առավել զգալի է խաղաղության, քան կռվի պահերին, երբ մտածում ես կամ հաղթելու, կամ էլ հեռանալ–փրկվելու մասին: Գալիս է սակայն հրադադարը, և զգում ես արկի բացած յագարաչյն փոսը, պայթյունի սարսափը անցորդների հայացքում և քայլվածքում՝ պատճառած ցնցումը, հետո հանկարծ նկատում ես, որ անբնականորեն շատ են սևազգեստ կանայք, ուսումնական հաստատություններում գրեթե միայն աղջիկներ են սովորում, իսկ երեխաները խաղում են աշխարհի բոլոր խաղերը, բացի կռիվ–կռիվից, որովհետև զենքերի ձայնի արտաբերումն իսկ իրենց հիշեցնում է այդ զենքերի իրական ձայնը, և հասկանում ես, որ պատերազմը այնուամենայնիվ կռիվ–կռիվ չէ և ամենամեծ մաղթանքը դառնում են «խաղաղություն ամենքին» խոսքերը:

Գրադի արկերից մաղի նման ծակծկված մեքենաները, փողոցի ասֆալտը «հերկող» և իրենց հոնդյունով մնայյալ մեքենաների աղմուկը խլացնող զրահատեխնիկան, տների այրված տանիքները կամ էլ հրետանային հարվածներից շինարարական աղբի վերածված շենքերը պատերազմի նյութական արտացոլումն են լոկ: Հաճախ լռում է տանկերի հռնդյունը, այրված տանիքների տեղը նորերն են կապվում, վերաշարվելով «կարկատվում են» շենքերի պատերին բացված անցքերը, բայց այդ ամենը առայժմ սոսկ սվաղում են պատերազմի հետքերը, սակայն նրա ծավալուն ուրվականով է պատված ողջ քաղաքը: Նա քեզ է նայում ամեն բռնած արկի պայթյունի սպասող երեխաների հայացքների միջից, նրա չեռքն է ասես ուսիդ իջնում ամեն պահի, երբ մի ուժեղ աղմուկի ձայնից բնազդորեն պատսպարվելու համար անկյուն ես որոնում: Չգիտես ինչ կերպարանք ունեցող այս ուրվականը երեկոները ելնում է բնակարանները և լուռ տեղավորվում վերջին լուրերի ու մարտական ամփոփագրերի հաղորդմանը սպասող մայրերի կողքին, որոնցից ամեն մեկին թվում է, թե Արցախում ընթացող յուրաքանչյուր մարտական գործողություն եկել և հարվածել է այն դիրքին և բաղչունքին, որը պահում էր հենց իր տղան: Իսկ եթե մայրական կանխազգացումը չի խաբում, ապա ուրվականը փողոցի երկայնքով ցցված սև պաստառին անուն և երկնիչ թիվ է դառնում, հո նշած տարիքն ու թիվը միավորելով մեկ հավաքական հասկացության ներքո՝ պատերազմական տարիքում զոհված հայրենիքի զինվոր:

Դեռևս 1988 թ. գարնանը հիշյալ ուվականը եկավ և հաստատվեց Ստեփանակերտի հյուրանոցում՝ հանչինս Բաքվից, Սումգայիթից, ապա և Շուշիից այստեղ ապաստանած առաջին փախստականների, որոնք ասես ուռաջիկա արհավիրքների աղետաբերները լինեին: Այս հյուրանոցը վերջին մեկ տարում դարչավ ռազմաճակատային զգայուն զարկերակ: Անցյալ ամռանը որքան հակառակորդի առաջխաղացումից սեղմվում էր Արցախը, այնքան երկրամասը թողնելու ճանապարհին միջանցիկ մի կետի վերածված այս հյուրանոցը նեղվածք էր դառնում: Հիմա էլ հակառակն է: Երևանից՝ փախստականների կոմիտեի առջևից Արցախ ճանապարհվող ավտոբուսները գալիս և հյուրանոցի մոտ են կանգնում, և այստեղից է սկսվում վերադարձի ճանապարհը: Հյուրանոցը նաև սպասումի վայր էր, այն մարտակերտցիների համար, որոնց բնակավայրերը դեռևս չեն ազատագրվել: Նրանց համար հիմա տուն են դարձել եռանիչ համարներով սենյակները: Վերջերս հյուրանոցն էլ ունեցավ իր զոհը, և նման եռանիշ սենյակներից մեկից ծնողները դեպի հավերժություն ճանապարհեցին պաշտպանական մարտերում ընկած քսանմեկամյա Միհրին:

Պատերազմող հանրապետության մայրաքաղաքի փողոցները ակոսում են հեռահար հրետանու հարվածներից պատսպարվելու համար փորված խրամատները, որոնք ցցվում են մինչև շուկա, ուր երբ դադարում է ռմբակոծությունը, արագորեն նախկին հերթականությամբ չնավորվում է հերթը: Հնուց եկող ավանդույթով այստեղ տղամարդիկ և կանայք առանձին են հերթ կանգնում և երբ հերթական ռմբակոծությունից հետո զույգ հերթերն էլ ապաստանել էին միևնույն խրամատում, ծնվել էր պատերազմական ժամանակների հերթական կարգը՝ հարկավոր է երկրորդ խրամատն էլ փորել՝ կանանց մակագրությամբ:

Պատերազմի ուրվականը ներկա է նաև բոլոր հավաքներում և մշակութային ձեռնարկներում: Լինի թատրոնում բեմադրվող կատակերգություն, թե հուշ-երեկո, կամ էլ որևէ ցերեկույթ, ծիծաղող հանդիսատեսի թե լուռ արտասվող ունկնդրի հայացքում շարունակ նկատելի է հարցական մի սպասում՝ տեսնես ի՞նչ լուր կա դիրքերից:

Մեզ շարունակ սովորեցրել են, թե կապիտալը ազգություն չի ճանաչում: Նաև պարզվում է որ միայն կապիտալը պատերազմ չի ճանաչում և եկել հաստատվել է նրա կողքին, բայց առայժմ միտեսակ ամաչկոտ չնով: Երբ անցյալ տարի Մայիսի 8–ին բոլորը սրտատրոփ սպասում էին մի քանի ժամը մեկ եթեր փրվող մարտական վերջին ամփոփագրին, մեկը կատակով ասաց, թե հայերը արդեն գրավել են Շուշիի կենտրոնը և սեղանիկները դրել: Պատերազմը չնախեղում է ամեն ինչ, և սեղանիկների արցախյան չնախեղված տարբերակը դարչան Ստեփանակերտի գլխավոր փողոցում իրար հաջորդող փոքրիկ արտուակները: Պատերազմը տարբեր հասկացությունների կողքին հավելում է ռազմաճակատային կամ դաշտային բառերը, անգամ հիվանդանոցները վերածելով դաշտային հոսպիտալների: Նույն չնով էլ այս, *անհրաժեշտ* մաչկոտ և վախվորած, արտուակները Ստեփանակերտում կատակով անվանում են դաշտային սեղանիկներ:

Համայայն ժողովրդական հավատալիքի՝ մետաղը խալածում է չարքերին և այս պատճառով էլ աղեղնաչև պայտերը նաև չարխափան նշանակություն ունեն Արցախում: Ամենուր պատերազմի ուրվականին հալածող և նորաստեղծ հանրապետության սահմաններից դուրս քշող չարխափան մետաղն էլ ինքնապաշտպանության ուժերի մարտիկների զենքն է, որով մինչ խաղաղության երազյալ պահը գրվում է նաև լեռնաշխարհի մղած հերոսամարտի տարեգրությունը:

Բայվածքը պատրաստեց Վարդան Դևրիկյանը
Լուսանկարները՝ Գագիկ Հարությունյանը

ամուսինները: